

Okuru Yönlendiren Anlatı: Ömer Seyfettin’de Anlatı Etiği ve İdeolojik Kodlama

S. Dilek YALÇIN ÇELİK*

ÖZET

Bu çalışma, Ömer Seyfettin’in kısa hikâyelerinde anlatı etiği ile ideolojik kodlama arasındaki ilişkiyi retorik bir çerçevede incelemeyi amaçlamaktadır. Aristoteles’in ethos, pathos ve logos kavramları ile Wayne C. Booth’un anlatı etiği yaklaşımından hareketle, Seyfettin’in anlatılarının okuru belirli ahlâkî ve ideolojik konumlara nasıl yönlendirdiği analiz edilmektedir. Çalışmada, bu hikâyelerin yalnızca estetik yapılar olmadığı, aynı zamanda okurun etik yargılarını ve yorumlama biçimini şekillendiren ikna edici yapılar olarak işlev gördüğü ileri sürülmektedir.

Analiz, görev bilinci, dürüstlük, fedakârlık, millî kimlik ve toplumsal değerler gibi temel temaların anlatı yapısına nasıl yerleştirildiğine odaklanmaktadır. “Pembe İncili Kaftan”, “Primo Türk Çocuğu”, “Kaşağı”, “İlk Namaz” ve “And” gibi seçilmiş hikâyeler üzerinden yapılan inceleme, Seyfettin’in çok katmanlı bir retorik sistem kurduğunu göstermektedir. Bu sistemde anlatıcının otoritesi ve güvenilirliği (ethos), okurun duygusal olarak etkilenmesi (pathos) ve olay örgüsünün mantıksal ilerleyişi (logos) birlikte çalışarak etik bir yönlendirme üretmektedir.

Ayrıca çalışma, örtük yazar kavramının anlatının ahlâkî çerçevesini kurmadaki rolünü vurgulamayı amaçlamaktadır. Seyfettin’in anlatı stratejisi, etik öğretiyi ideolojik anlamla birleştirerek, vatanseverlik, toplumsal sorumluluk ve ahlâkî bütünlük gibi değerlerin okur tarafından içselleştirilmesini sağlamaktadır. Bu bağlamda anlatı etiği, ideolojik içeriğin doğrudan dayatılması yerine doğal ve kaçınılmaz bir gerçeklik olarak sunulmasına aracılık etmektedir.

Bu makalede, Ömer Seyfettin’in hikâyelerinin, okuru yalnızca duygusal değil aynı zamanda ideolojik olarak da yönlendiren tutarlı bir retorik yapı üzerine kurulu olduğu gösterilmeye çalışılacaktır. Bu

* Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ankara/ Türkiye. E-Posta: sdilek@hacettepe.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9366-8194
DOI: 10.32704/9789751751683.2024.0440

nedenle söz konusu anlatılar, yalnızca edebî metinler olarak değil, aynı zamanda kolektif değerlerin ve millî kimliğin oluşumuna katkı sağlayan kültürel araçlar olarak değerlendirilmelidir.

Anahtar Kelimeler: Ömer Seyfettin, Anlatı Etiği, İdeolojik Kodlama, Retorik, Ethos, Pathos, Logos, Örtük Yazar.

Narrative Ethics and Ideological Coding in Ömer Seyfettin

ABSTRACT

This study explores the relationship between narrative ethics and ideological coding in the short stories of Ömer Seyfettin through a rhetorical perspective. Drawing on Aristotle’s concepts of ethos, pathos, and logos, as well as Wayne C. Booth’s theory of narrative ethics, the paper examines how Seyfettin’s narratives guide readers toward specific moral and ideological positions. It argues that his stories are not merely aesthetic constructions, but also function as persuasive structures that shape the reader’s ethical judgments and interpretive stance.

The analysis focuses on how key themes such as duty, honesty, sacrifice, national identity, and social values are embedded within the narrative structure. Through close readings of selected stories, including *Pembe İncili Kaftan*, *Primo Türk Çocuğu*, *Kaşağı*, *İlk Namaz*, and *And*, the study demonstrates that Seyfettin constructs a layered rhetorical system. In this system, the narrator’s authority and reliability (ethos), the emotional engagement of the reader (pathos), and the logical progression of events (logos) operate together to produce ethical persuasion.

Furthermore, the study highlights the role of the implied author in shaping the narrative’s moral framework and guiding reader response. Seyfettin’s storytelling strategy integrates ethical instruction with ideological meaning, allowing values such as patriotism, social responsibility, and moral integrity to be internalized by the reader. In this sense, narrative ethics becomes a medium through which ideological content is naturalized rather than explicitly imposed.

The findings suggest that Seyfettin’s short stories are structured around a coherent rhetorical logic that positions the reader as an ethically responsible and ideologically conscious subject. Therefore, his narratives should be understood not only as literary texts, but also as influential cultural instruments that contribute to the formation of collective values and national identity.

Keywords: Ömer Seyfettin, Narrative ethics, Ideological coding, Rhetoric, Ethos, Pathos, Logos, Implied author.

Giriş

Ömer Seyfettin, Türk edebiyatının önde gelen yazar, şair ve düşünürlerinden birisidir. Edebiyata olan katkıları açısından bir değerlendirme yapıldığında, yazarın hikâyeleri, edebiyatımızda kurduğu yeni bir dil anlayışı ve edebiyat dilini biçimlendirışı ile Türkçülük akımı üzerine düşünceleri öne çıkmakta, Milli Edebiyat dönemi Türk edebiyatının önemli temsilcilerinden birisi olarak kabul görmektedir. Çünkü Ömer Seyfettin sadece iyi bir yazar değil aynı zamanda gerek yaşadığı dönem içerisinde gerekse sonrasında edebî paradigmayı değiştiren öncü fikir adamı ve sanatçılarından birisidir.

Günümüze kadar kendisi¹, düşünce dünyası ve sanat anlayışı ile eserleri² üzerine pek çok çalışma yapılmıştır. 13-14 Kasım 2025 tarihlerinde, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı tarafından Balıkesir’de düzenlenen “Doğumunun 140. Yıl Dönümünde Ömer Seyfettin (1884-1920) Sempozyumu” da bu etkinliklerden birisidir. Bu etkinlikte tarafımızdan “Okuru Yönlendiren Anlatı: Ömer Seyfettin’de Anlatı Etiği ve İdeolojik Kodlama” başlıklı bir bildiri sunulmuştur. Bildiride, konu olarak yazarın kısa hikâyeleri, yöntem olarak anlatı etiği seçilmiştir. Bu makale, sempozyumda aynı isimle sunulan bildiriden yola çıkılarak hazırlanmıştır.

Ömer Seyfettin için edebiyat, sadece bir estetik değer, bir dil ve bir kurgu olmanın ötesinde anlam taşımaktadır. O, Türk edebiyatında milliyetçiliği hikâyeye düzeyinde kuran ilk yazardır. Edebiyat yoluyla ahlâkî, toplumsal ve kültürel meseleleri de aktarmayı amaç edinmiştir. Bu tarzıyla Türk hikâyeciliğinde etkili bir figür olmuştur. Kendisinden sonra gelen Refik Halit Karay, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Reşat Nuri Güntekin Ömer Seyfettin’in izinden ilerlemişler, Türk edebiyatında kısa hikâyenin gelişimine katkılar sunmuşlardır. Bu gerçeklikten yola çıkıldığında, bu yazının temel amacı, şu ana nokta üzerine kurgulanacaktır: Ömer Seyfettin, modern Türk hikâyesinin biçimsel kurucusu olmanın yanı sıra, dili sadeleştiren, anlatıyı etik ve ideolojik bir yönlendirme aracı olarak kullanan ve millî kimliği hikâyeye düzeyinde inşa eden önemli bir yazardır.

Bu yüzden hikâyelerinde ahlak, görev bilinci, fedakârlık, dürüstlük, disiplin, vatan fikri gibi kavramlar merkezî bir önem taşımaktadır. Hikâyelerde bu düşünsel yapı anlatı yoluyla verilirken yazar okuru etik olarak yönlendirmektedir. İşte bu amaçla Ömer Seyfettin’in hikâyeleri üzerine yapılan

¹ Biyografisi üzerine yapılan en kapsamlı çalışmalardan birisi Tahir Alangu’ya (2010) aittir. Diğerleri arasında Cunbur 1992: 1-18, Polat 2016: 19-115, Tansel 1992: 51-72 ve Yöntem 2005 yer almaktadır.

² Bu konuda çalışma kapsamında değerlendirilen makaleler şunlardır: Demir 2019: 392-404, Durmuş 2020: 109-128, Enginün 1984: 51-78, Enginün 1992: 37-49, Huyugüzel 2004, Karaca 2011: 76-93, Öner 1992: 73-85, Özdemir 2017 ve Şengül 2006: 227-242.

bu çalışmada, “anlatı etiği” ve “ideolojik kodlama” arasındaki ilişki, retorik yapı üzerinden açıklanarak üç katmanlı bir okuma modeli üzerinden değerlendirmeye çalışılacaktır. Bu değerlendirmeye göre Ömer Seyfettin hikâyelerine de uygulanacak olan anlatının retorik düzeni (ethos, pathos ve logos³), okurun etik yargısını yönlendiren anlatı etiğini üretmekte; anlatı etiği ise belirli tarihsel, yaşamsal ve politik değerlerin doğal, meşru ve kaçınılmaz ahlâkî gerçekler olarak sunulmasına aracılık etmektedir. Böylece Ömer Seyfettin anlatısında ideolojik kodlama, doğrudan söylemsel bir dayatma olarak değil, anlatının etik yapısı içinde içselleştirilen bir yönlendirme biçimi olarak ortaya çıkmaktadır.

İlk olarak Aristoteles, retorîği yeniden biçimlendirerek bu alanı felsefi açıdan saygın bir konuma yükseltmiştir. Filozof, *Retorik* (*Ῥητορικὴ / Rhetorica*) adlı eserinde (2023: 33) retorîği şöyle tanımlar: “*Retorik, Diyalektiğin eş-deşidir. Her ikisi de aşağı yukarı, bütün insanların bilgi alanı içine giren ve belli bir bilime ait olmayan şeylerle ilgilidir. Dolayısıyla, herkes şöyle ya da böyle kullanılabilir bunları.*” Bu tanıma göre retorik, her durumda mevcut olan ikna yollarını bulma yetisi olarak geniş bir alanı (başta hitabet olmak üzere, hukuk, politika, mantık...) kapsayabilmektedir. Çünkü retorik, belli bir durumda elde var olan inandırma yollarını kullanma yetisi (Aristoteles 2023: 37) olma özelliğini taşımaktadır.

Öyleyse bir metin içerisinde retorik, en geniş anlamda bir metnin okuru ikna etmek, etkilemek, yönlendirmek veya bir düşüncüyü meşrulaştırmak amacıyla kullandığı anlatı, dil ve biçim unsurlarının bütünü olarak tanımlanmaktadır. Bu durumda retorik, metnin ne söylediğinden çok, nasıl söylediği ile ilgilenir. Çünkü inandırma sanatı bir tür göstereğidir. İnsanlar bir şeyin gösterilmiş olduğunu düşündüklerinde tam olarak inanmış olurlar.

Her anlatı, seçtiği kelimeler, bakış açısı, anlatıcı sesi, olay örgüsü ve duygusal ton aracılığıyla bir iletişim stratejisi kurar. Bu iletişim stratejisi eğer retorik üzerine kurulacak olunursa bu defa gerçek olan şeylerle doğru olan şeyler karşı karşıya gelirler. Bu durumda da anlatıdaki inandırıcılık için etik bir davranış biçimini benimsemek gerekmektedir. Anlatıda herkesin bildiği kavramların kullanılması, insanların yanlış şeylere inandırılmaması, erdemli davranışların sergilenmesi ve mantıklı düşünme biçimlerinin kazandırılması retorik ile bağlantılı meselelerdir.

³ Retorik üzerine ilk çalışmaların ve terminolojinin temeli olan Aristoteles’in *Retorik* (2023) çalışmasında ortaya konulmuştur. Sonrasında bu konuda Wayne C. Booth’un *Kurmacanın Retorîği* başlıklı önemli bir çalışması daha bulunmaktadır (2012). Yöntem kısmındaki terminoloji bu iki çalışmanın kapsamı ile sınırlı tutulmuştur.

Özetle retorikğin, bir konuyu ele alırken ikna edici biçimde “konuşma” ya da “yazma” sanatı olma özelliği ön plâna çıkmaktadır. Bu strateji okuru belirli bir duygusal ve zihinsel konuma yerleştirir. Çünkü Aristoteles retorikği (2023), “mantık” (logos), “duygu” (pathos) ve “karakter” (ethos) öğelerini birleştiren bir akıl yürütme biçimi olarak görmektedir. Bu üç ikna yöntemi retorik analizlerinin merkezinde yer alırlar.

Aristoteles’e göre retorikğin üç temel öğesi hakkında en genel özellikleriyle şunlar söylenebilir:

Ethos (karakter): Bu kavram konuşmacının ya da yazarın güvenilirliği ve ahlâkî itibarını belirleyen unsurdur. Ethos, konuşmacının statüsüne veya otoritesine hitap ederek, doğru kullanıldığı zaman, dinleyicinin karşısında kine daha çok güvenmesini sağlar. Bu unsur, insan karakterini ve erdemi çeşitli biçimleri çerçevesinde anlayabilme yoluyla bir çeşit ikna oluşturur. **Pathos (duygu):** Dinleyicide uyandırılan duyguları (merhamet, acıma, sevgi, korku, öfke, umut vb.) ifade eden kavramdır. İkna sürecinde söyleyen ve alımlayan ile anlatı arasında duygusal bağ kurulur.

Logos (mantık): Argümanların, kanıtların, akıl yürütmenin düzeni anlamındadır. Logos, mantıksal argümanlar oluşturarak dinleyicinin aklına hitap ettiği için bu yapının metinde doğru kullanılması karşısındakini düşünsel olarak ikna eder.

Bu üç unsur bir arada olduğunda anlatı veya söylem hem akla hem duygulara hem ahlâka hem de güvene hitap eder. Retorikğin içindeki bu üç unsurdan birini diğerinden daha önemli görmek mümkün değildir. Ethos, pathos ve logos’un uyumlu bir şekilde kullanılması anlatıdaki iknanın özünü oluşturur. İşte bu durum anlatı etiği ve ideolojik kodlama için de bir zemin yaratır. Bu üç unsurun önemi ve geçerliliği Aristoteles’ten günümüze kadar hâlen devam etmektedir

Wayne C. Booth, Aristoteles’in bu tanımını çağdaş anlatı kuramına taşır. Aristoteles’in retorik anlayışını geleneksel konuşma ve denemelerin ötesine götürür. Ona göre roman ve hikâye de tıpkı bir konuşma gibi ikna edici bir söylemdir. Wayne C. Booth, retorik anlayışını tüm yazılı iletişim biçimlerini kapsayacak biçimde genişletmiştir. Çünkü ona göre tüm yazılar retorik olarak kabul edilebilir. Bu tartışmalar, okurların ve eleştirmenlerin edebî metinlere yerleştirilmiş ikna tekniklerini ve etik pozisyonlarını anlamaya yardımcı olmaktadır. Wayne C. Booth yazarların, okuyucuları belirli yorumlara ve duygusal tepkilere karşı ikna etmeye çalıştıklarını savunmuştur. Wayne C. Booth’un retorik, etik ve yazma sanatı üzerine yaptığı bu görüş-

leri örtük yazar kavramının önemini ortaya çıkartmaktadır. Örtük yazar⁴ kavramı, metnin anlatım sesinin ima ettiği gerçek yazardan farklı olan yazar kimliğine karşılık gelmektedir. Yazar bir metni kurgularken okuru ikna etme aşamasında niyeti etik, ahlâkî, ideolojik ... olabilir. Ama bu unsurların tümü metin dışı yargılamaları içermektedir. Mesele örtük yazarın niyetinin anlatı içerisinde başarıya ulaşip ulaşamamasıdır. Bu retorik etki ile gerçekleşir. Retorik etki, metnin anlamsal bütünlüğünü sağladığı gibi edebî metinlerin sanatsal başarısını da belirler. Wayne C. Booth’a göre asıl üzerinde durulması gereken konu bu tekniği kullanmanın o metnin başarısına katkı sağlayıp sağlayamadığı konusudur (Booth, 2012, s. 69).

“Retorik etkiyi değerlendirmek, onu başarılı ya da başarısız bulmak metnin kurulumundaki başarıyı değerlendirmek anlamına gelir. Değerlendirilecek olan başarı ise, hangi tekniği, yöntemi ya da biçimi kullanırsa kullansın metnin bu teknik, yöntem ya da biçimi bir araya getirmedeki amacı gerçekleştirmiş olup olmadığı doğrultusundaki başarıdır. Doğal olarak bu durum, metnin kuruluşunun bir amaç ya da bir niyetlilik barındırdığı sonucunu doğurur. Ortada bir metin varsa, bu metnin ortaya çıkmasında rol oynayan bir girişim durumu vardır. Yazar, bu girişimin kolaylıkla referanslanabileceği ilk kişidir. Fakat o metnin bütünlüğü içine giremez, metnin içinde fiziksel varlığını hissettirmesinin hiçbir yolu yoktur. Tamamlanmış hâliyle metne dair yapacağı yorumlar bile o metnin dışında kalır. Yazarla ilgili metnin içine girebilen tek şey bir tür ideolojik varlıktır. Yalnızca felsefi ya da politik bir kavram olarak ideolojik değil, metnin her yönüyle en ideal hâlini bir olasılık olarak barındıran, metni bu ideal duruma getirebilmek için hangi anlatı tekniklerini nasıl kullanacağını belirleyen stratejik bir ideolojik varlıktır bu. Yazar metnin bu yöndeki oluşumunu tamamlamaya çalışırken oluşturacağı anlatının tüm teknik detaylarını keşfeder.” (Arslan ve Kavalcı, 2019, s. 10).

Öyleyse, Wayne C. Booth’un bu konudaki düşünce evrenini Aristoteles’in görüşleri ile birleştirerek şu şema ile sentez bir yapı oluşturarak şöyle özetleyebiliriz:

Yazar (ethos) → anlatıcı ve olay örgüsü (logos) → okurun duygusal tepkisi (pathos)

Bu zincir, en genel anlamda modern anlatının retorik yapısını oluşturur. Aristoteles’in retorik kapsamında söylem biçimleri için tanımladığı ikna algısı Wayne C. Booth ile tüm anlatı biçimlerini kapsayacak biçimde yeni bir alana doğru evrimleşirken bu durumda ikna edimi ile anlatı etiği arasında bir bağ da kurulmasında bir sakınca olmayacaktır.

⁴ Yazar, anlatıcı, örtük yazar kavramları hakkında ayrıca bakılabilir: Topçu 2025.

Örneklem alanına gelinecek olunursa, Ömer Seyfettin'in hikâyelerinin de retorik çözümleme için ethos (karakter), pathos (duygu) ve logos (mantık) silsilesi bağlamında ele alınması son derece uygun olduğu söylenebilir. Çünkü onun hikâyeleri gerek anlatı yapısı ve kurgusu gerekse içerik açısından okuru ikna etmeyi, yönlendirmeyi, onlara değer öğretmeyi hedefleyen bir tutum içerisinde. Bu tutum için de Ömer Seyfettin'in örtük yazar tavrı dikkat çekici bir özellik taşımaktadır. Örtük yazar, anlatıda etik bir tavır içerisinde. Öyle ki Ömer Seyfettin, hikâyeleri aracılığıyla okuru, dürüst davranmaya, vatansever olmaya, toplumumuza bir birlik ruhu aşılamaya, munis ve şefkatli olmaya, içinde bulunulan değerleri yeni kuşaklara aktarmaya, kültür aktarımının yapılması gerekliliğine, ahlâkî değerlere uymaya ikna eder. Yani bu metinler, duygusal (pathos), ahlâkî (ethos) ve mantıksal (logos) araçlarla okura “nasıl davranması gerektiğini” öğretir. Ömer Seyfettin, okurun sahip olduğu tüm metin dışı etik ve ahlâkî yargıları, metnin içinde estetik bir kurguya dönüştürmeyi başarmış bir sanatçımızdır. Okurun önceden sahip oldukları değerler/algılar/düşünceler yazarın kurgulama tarzı nedeniyle metin okuma süreci içerisinde bir değişime girerler. Okur, metnin okuma süreci içerisinde ona sunulan açık ya da örtük biçimde kendisine sunulan etik ve ahlâkî ölçütleri benimseyerek yorum yapmaya başlar. Yazar kendi ideolojisini ve görüşlerini kurgunun yapısına sindirerek, sanatsal bir değer ortaya çıkartır. Çünkü Ömer Seyfettin, kısa hikâye formunda anlatı etiği çerçevesinde bir ahlâk ve kimlik retorığı kurar. Bu kurguyu da şöyle yapılandırır:

Hikâyelerde; birince aşamada sorun tanıtılır: Yalan, korkaklık, görev ihmali, kimlik unutmak... gibi meseleler ortaya konulur. Değişim öncesi insanlar, olaylar, değerler, toplum ... tanıtılır. İkinci aşamada gerilim yaratılır. Bu gerilimin nedeni, anlatının içerisinde yaşanan değişimdir. Bu durum duygusal bir kriz (pathos) anlamına gelir. Üçüncü aşamada doğru davranış örneği sunulur. Değişim süreci mantıklı bir biçimde okura yansıtılır. Bu tutum etik çözüm (ethos) olarak düşünülebilir. Dördüncü aşama sonuçtur. Yeni bir durum yaşanır, yeni bir eşîge gelinir, değişim her alanda kendisini gösterir. Okur artık “doğru olanı yapmak gerekir” sonucuna ulaşır ve anlatı tarafından ikna edilir (logos). Ömer Seyfettin'in hikâyelerindeki bu anlatı düzeni tam anlamıyla bir retorik strateji zinciridir.

Yazar bunun için klâsik olay anlatımının merkeze alındığı kısa hikâye formunu benimser. Çünkü bu türde retorik yapıyı çözümlemek kolaydır. Ömer Seyfettin hikâyesinde, giriş (serim)–kriz (düğüm)–sonuç (ya da sürpriz son) düzeni belirgindir. Klâsik olay hikâyesi bu yapısından kaynaklanan niteliklerle anlatı etiğini kurgulamak için yazarına gerekli kurmaca zeminini hazırlayacak bir düzene sahiptir.

Ömer Seyfettin hikâyeleri anlatı etiği ve ideolojik kodlama açısından şu özellikleri içermektedir:

1. Hikâye anlatısı açısından Ömer Seyfettin didaktik bir yazardır. Dikkat edilirse Ömer Seyfettin, okuru açık ya da örtük yazar kimliğiyle yönlendirir, metinleri etik mesaj içerir. Bunun için gerekirse mizahî bir anlatım biçimini⁵ kullanır. Eleştirel bir tavır sergileyebilir. Böylece Ömer Seyfettin hikâyelerinde anlatı ve okur arasındaki etik ilişki, kurguda anlamın toplumsal / ideolojik üretimine katkı sunmaktadır.
2. Bunlara ilave olarak Ömer Seyfettin’in hikâyelerinde duygusal etki yaratımı esastır. Metinlerde yazar okur ile empati kurmakta ve duygularını aktarmaktadır. Bu tavrı okuru ikna etme yollarından birisidir.
3. Ömer Seyfettin’in hikâyelerinde ahlâkî söylem⁶ bulunmaktadır. Çünkü yazar anlatıcı olarak “güvenilir” anlatıcı tarzını benimser. Ömer Seyfettin bu özelliği ile ahlâkî otorite olarak varlığını okura kabul ettirir, böylece değer aktarımı yapar.
4. Hikâyelerde ulusal ve ideolojik bir söylem bulunmaktadır. Değerler (milliyet, ulus bilinci, görev, aile bağları gibi)⁷, ideolojik olarak meşrulaştırılarak verilir.
5. Ömer Seyfettin yazar /anlatıcı kimliğiyle retorik kurallarını uygulayarak, bakış açısını ve empati değerlerini okura yansıtırken söylemini yeni kodlar, mitler, semboller ve değerler üzerinden verir.

Yukarıdaki bu meseleler bir bütün olarak ele alındığında, anlatının etik yönlendirmesi ve ideolojik işlevi kusursuz bir biçimde gerçekleşmiş olur. Böylece anlatı, okuru yalnızca duygusal değil, aynı zamanda ideolojik bir özneye dönüştürür. Bu hikâyeler, ideolojik kodlama açısından bireyi “iyi yurttaş”, “vazifeye sadık insan”, “millî bilinç sahibi özne” olarak şekillendirmeye başlarlar.

Mesele daha da genişletilebilir, örnekler çoğaltılabilir. Ancak bu çalışmanın odak noktası şöyle sınırlandırılmıştır: Ömer Seyfettin’in hikâyeleri, okuru sadece duygusal ve etik açıdan değil, ideolojik olarak da yönlendiren bir “retorik yapı” üzerine inşa edilmiştir. O zaman Ömer Seyfettin anlatısı için bu odak noktayı tanımlayabilmek adına şu soruları da sormak gerekecektir: Ömer Seyfettin anlatısı okuru, nasıl bir ahlâkî / etik konuma yerleştirir?

⁵ Ömer Seyfettin hikâyelerinde mizahî anlatım tutumu için bakılabilir: Demir 2019: 392-404.

⁶ Bu konuda bakılabilir: Baş 2019: 202-209.

⁷ Örneğin, “Efruz Bey tipini ele aldığı tüm öyküleri ile “Bahar ve Kelebekler”, “İnat”, “Ashab-ı Kehfimiz”, “Primo Türk Çocuğu”, “Fon Sadristayn’ın Karısı” ve “Bilgi Bucağında” gibi öykülerinde dil-ulus-tarih-bilinç kavramları iç içe geçirilerek ele” (Durmuş, 2020, s. 76) alınmaktadır. Ayrıca Ömer Seyfettin hikâyelerinde ulus bilinci için bakılabilir: Şengül 2006: 227-242.

Ömer Seyfettin metinlerinde anlatıcı ve yazar, metin içinde ne tür etik sorumluluklar taşır? Ve yazar ideolojik kodları okuruna nasıl iletir?

Wayne C. Booth'a göre anlatı, yalnızca estetik bir yapı değil, yazar/okur ile metin arasında ahlâkî bir ilişki kurma biçimidir. Ona göre "iyi anlatı", okuru doğru bir biçimde etik konuma çağırır; "kötü anlatı" ise manipüle eder. Ömer Seyfettin hikâyeciliği için açıkça denilebilir ki yazar Türk edebiyatının zirve hikâyecilerinden birisidir. Hikâyeleri de iyi anlatılardır.

Kurmacanın Retoriği (2012) kitabına göre yazar ile okur arasında "örtük yazar" (implied author) aracılığıyla bir etik sözleşme kurulur. Böylece her anlatı, okuru belli bir bakış açısına ve değerlendirci konuma yerleştirir. Dolayısıyla, anlatının biçimsel tercihleri (anlatıcı seçimi, bakış açısı, üslup) aynı zamanda etik tercihler olarak görülebilir. Ömer Seyfettin anlatılarında güçlü bir örtük yazar oluşumu sağlanmıştır.

Türk edebiyatında da Ömer Seyfettin'den önce XIX. yüzyılda Ahmet Mithat Efendi, Şinasi, Namık Kemal, Ziya Paşa gibi yazarlar da eserlerinde "terbiye edici" veya "ulusal bilinç kazandırıcı" anlatılarla etik söylemi, ideolojiyle iç içe geçirmişlerdir. Bu bir ilk değildir. Ömer Seyfettin⁸ edebiyatımızda ağırlıklı olarak II. Meşrutiyet sonrasında bu geleneği sürdüren bir yazarımız olarak yer almaktadır.

Ömer Seyfettin hikâyelerinde anlatı etiği ve ideolojik kodlamanın retorik düzlemde örneklendirilmesi için bu çalışmada beş alt başlık belirlenmiş ve bu başlıkları örneklendirecek beş metin seçilmiştir. Gerek başlıkların gerekse makale için seçilen örneklerin yazarın en bilinen metinleri olmasına özen gösterilmiştir. Şöyle ki anlatıda:

1. Görev ve vazife ahlâkının aktarımı (örnek metin: "Pembe İncili Kaftan")
2. Ulusal kimlik ve milliyet aidiyetinin aktarımı (örnek metin: "Primo Türk Çocuğu")
3. Ahlâk ve toplum değerlerinin aktarımı (örnek metin: "Kaşağı")
4. Eğitim ve dinî bilgiler hakkındaki değerler aktarımı (örnek metin: "İlk Namaz")
5. Çocukluk ve masumiyetin aktarımı (örnek metin: "And")

Ömer Seyfettin'in hikâyelerinde görev ve vazife ahlâkının aktarımı için örnek metin olarak "Pembe İncili Kaftan" seçilmiştir. Yazar bu hikâyesinde

⁸ Her ne kadar yazarın ilk şiiri 1900, ilk hikâyesi 1902 yılında yazılmış olsa da Ömer Seyfettin üslubunun oluşumu için II. Meşrutiyet sonrasını beklemek gerekecektir.

anlatı etiğini, “doğru olanı yapmak”, “ülkesi için fedakârlıkta bulunmak”, “devletin itibarını korumak”, “din, millet, padişah aşkını kalbinde duyarak görevini yerine getirmek”, “devletin büyüklüğü ve kutsiyetine saygı duymak” gibi değerler üzerine kurar.

Bu değerler için anlatıdaki ideolojik kodlama devlete, orduya, millete adanmışlık duygusunu yansıtmak şeklinde kurgulanmıştır. Yazar hikâye kişisini ulusal görev bilincini bu ideolojiyi üretmek için yaratılmış bir hedef kişi olarak belirler. Örtük yazar ise kahramanın eylemini “erdemli davranış” olarak sunar; okuru kahramanlık mitine dâhil eder.

... Muhsin Çelebi geniş somaki kemerli açık kapıdan serbest adımlarla girdi. Yürüdü. Baş her vakitki gibi yukarda, göğsü her vakitki gibi ileride idi. Koynundan çıkardığı name-i hümayunu öptü. Başına koydu. Sonra altın tahtın üstüne -allı, yeşilli, mavili, morlu, ipek yığınlarına sarılmış, sırmalarla, tuğlarla, sancaklarla bağlanmış gibigarip bir yırtıcı kuş sükûnetiyle tüneyen şaha uzattı. Ayağı öpülmeyen şah gazabından sapsarı kesildi. Gözlerinin beyazları kayboldu. Nameyi aldı. Muhsin Çelebi tahtın önünden çekilince şöyle bir etrafına baktı. Oturacak bir şey yoktu. Gülümsedi. İçinden: “Beni mecburen ayakta, hürmet vaziyetinde tutmak istiyorlar galiba...” dedi. Bir an düşündü. Bu hakarete nasıl mukabele etmeliydi? Hemen sırtından ‘Pembe İncili Kaftan’ı çıkardı. Tahtın önüne yere serdi. Şah İsmail, vezirleri, kumandanları aptallaşmışlar, hayretle bakıyorlardı. Sonra bu kıymettar kaftanın üzerine bağdaş kurdu. İnce dev, ejderha resimleri nakşolunmuş sivri kubbeyi, yıldızlı kemerleri çınlatan gür sedasıyla: -Nâmesini verdiğim büyük padişahım, Oğuz Kara Han neslindendir, diye haykırdı. Dünya yaratıldığından beri onun ecdadından kimse kul olmamıştır. Hepsi padişah, hepsi hakandır. Ecdadı hilkatten itibaren hükümdar olan bir padişahın elçisi, hiçbir ecnebi padişah karşısında divan durmaz. Çünkü kendi padişahı kadar dünyada asil bir padişah yoktur. Çünkü...

Muhsin Çelebi, kaba Türkçe nutkunu bağırdıkça, Farisî bilmeyen Şah kızarıyor, sararıyor, morarıyor, elinde heyecandan açamadığı name, tır tır titriyordu. Tahtının arkasındaki cellatlar kılıçlarını çekmişlerdi. Muhsin Çelebi bağırdı, çağırdı. Mukarripler, vezirler, cellatlar, muharipler hükümdarlarının sabrına, tahammülüne şaşıyorlardı. Hatta içlerinden birkaçı mırıldanmaya başladı. Muhsin Çelebi, sözünü bitirince müsaade filan istemedi, kalktı. Kapıya doğru yürüdü. Şah İsmail donmuş, taş kesilmişti. Çaldıran’da kırılacak gururu, bugün, bu tek Türk’ün ateş nazarları altında erimişti. Muhsin Çelebi dışarı

çıkarken, kendi gibi hayretten donan nedimlerine:

- Şunun kaftanını veriniz,

dedi. Muhariplerden biri koştu. Tahtın önünde serili kaftanı topladı.

Türk elçisine yetişt:

- Buyurun. Kaftanınızı unutuyorsunuz.

Muhsin Çelebi durdu, güldü. Çıktığı kapıya doğru dönerek şahın işiteceği yüksek bir sesle:

- Hayır, unutmuyorum. Onu size bırakıyorum. Sarayınızda büyük bir padişah elçisini oturtacak seccadeniz, şiltiniz yok... Hem bir Türk yere serdiği şeyi bir daha arkasına koymaz... Bunu bilmiyor musunuz?... dedi (Ömer Seyfettin 2020a: 610-612).

Yukarıda anlatıda da görüldüğü üzere anlatıcı, her şeyi bilen her şeye hâkim tanrısal anlatıcı olarak belirlenmiş, olaylara dışarıdan bakan, kahramanı yücelten tavrı öne çıkartılmıştır. Bu aynı zamanda bir retorik stratejidir. Anlatıcı, Muhsin Çelebi'nin (kahramanın), İran Şahı karşısındaki eylemi bir “erdem örneği” olarak sunar. Bu tavrıyla da okura etik yönlendirmede bulunur. Görev aşkı ve kişisel onur meseleleri iç içe geçer, tüm bunlar bir bütün olarak okura sunulur. Böylece anlatıdaki ideolojik kodlama da gerçekleşir: Ulusal onur, her şeyin üstündedir. Bireyler için devlet sadakati önemlidir.

İkinci örnek “ulusal kimlik ve milliyet aidiyetinin aktarımı konusunda yapılmış olup örnek metin olarak “Primo Türk Çocuğu” seçilmiştir. Ömer Seyfettin'in bu hikâyesinde, ulusal kimlik, milliyet⁹ ve aidiyet anlatımının görünümüleri vardır. Anlatı etiği, metinde, “kendini tanı”, “kim olduğunu bil” şeklinde bir etik çağrışı göstermektedir. Avrupa'da tahsil görmüş, yurda dönünce bir İtalyan kıza gönlünü kaptırmış olan Kenan on yıllık evliliği boyunca Türk kimliğinden ve kendi değerlerinden uzaklaşmıştır. Hikâyede, İtalyanlarla yapılan Tarablusgarp Savaşı'nın başlangıç günleri anlatılmaktadır. Bu sarsıcı olay Kenan'ın kendi kendi ile hesaplaşmasına neden olmuştur. Anlatıcı, derece derece olayları aktararak, teker teker geçmişteki kimi olayları Kenan'ın hatırlamasına yardımcı olarak anlatıyı geliştirir. Bu anlatı tutumu ile Kenan'ın kimliğinin farkına varmasını teşvik eder. Metinde erdemli birey olmak, değerlerine sahip çıkmak, ülkesinin yüceliğini yeniden görmesini sağlamak kavramları önemlidir. Bu değerler üzerinde durulur.

“Sonra bir gün yalnızken, hizmetçiye diğer kamaları ve irili ufaklı kılınçları indirtmiş, kınlarından çıkararak bakmıştı. Hepsi hepsi

⁹ Bu konudaki en geniş bilgi için bakılabilir: Aktaş 2019.

kanlıydı. Ve bu kanlar düşman kanıydı... Yine bu odada baş sedirin üstünde etrafı ipekten ve sırmalı çerçevelerle süslenmiş büyük bir levha vardı. İki sütun üzerine, kırmızı ve ince çiçekler içinde yazılmış olan bu satırları daima okur, hatta ezberlerdi. Bu sert ve temiz, sanki altın ve çelikten yapılmış bir kaside idi. Mertlik nasihatleri veriyor, mert bir Türk ruhundan saçılıyor, iffet, namus, metanet, isticna tavsiye ediyordu. Bazı mısraları işte aklına geliyordu:

‘Geçme namert köprüsünden, koy aparsın su seni!’

‘Korkma düşmandan, ki âteş olsa yandırmaz seni!’

‘Müstakim ol, Hazreti Allah utandırmaz seni!’

Son mısra bir nakarat gibi tekerrür ederdi. Babası ne kadar genç dururdu. Gelen misafirler, ağalar da ona benzerlerdi. Bu levha güya kalplerin, ahlaklarının tercümesiydi.... Harem tarafı da hayalinde dalgalanıyor, başı yeşil örtülü annesiyle, daima yere bakan, omzunda hale gibi pembe bir atkı taşıyan mukaddes hemşiresini görüyordu.” (Ömer Seyfettin 2020a: 264-265)

Hikâyenin odak noktasında, “Türk olmak” doğal üstünlük ve ahlâkî yükümlülük olarak yer almaktadır. Bu aynı zamanda metnin ideolojik kodlarından birisidir. Burada “Türklük”, “Osmanlılık” gibi kimlik söylemleri doğal bir üstünlük olarak gösterilir. Anlatıcı bu yolla ulusal özne inşasını gerçekleştirir. Yaklaşık on yıl boyunca bu gerçeklerin farkına varmayan/unutan/görmezden gelen hikâye kişisi, harbin çıkışı ile birlikte köklerine yeniden döner, geçmişini hatırlar. Anlatıcı durum tespiti yapar, okura tarihi gerçekleri sergiler ve bir aydınlatıcı rolü üstlenerek Kenan’ın kimliğini farkına varmasını teşvik eder. Etik bir yönlendirmede bulunur. Kimliğini unutmamak, erdemli birey olmak, değerlerine sahip çıkmak, ulusal bilince erişmek, milliyetini yüceltmek gibi başka başka örnek olaylarla verilerek bu kavramlar vurgulanır. “Türk olmak doğal üstünlüktür” düşüncesinin altı çizilir. Bireylerin kendi uluslarına, milletlerine ve milliyetlerine karşı ahlâkî yükümlülükleri olduğu dile getirilir.

Bir başka meselenin yer aldığı ahlâk ve toplum değerlerinin aktarımı konusundaki örnek metin “Kaşağı” olarak seçilmiştir. Anlatıda olaylar ağırlıklı olarak çocuk dünyası içerisinde kurgulanmıştır. Zaten hikâye, “Çocukluk hatıralarından...” epigrafı ile başlar. Okur daha ilk andan itibaren çocuk bakış açısı ve çocuk dünyasının algısı ile karşı karşıya getirilir.

Hikâyede ana olay çocuk anlatıcının kaşağıyı kırmasına rağmen babasından korkması nedeniyle suçunu kardeşine yüklemesi olarak verilebilir. Baba yalan söylediğini düşündüğü küçük kardeş Hasan’ı döver ve ardından da cezalandırır. Sonra erkek kardeş ölene kadar baba onu yalancı olduğu için

sevmez, onunla iletişim kurmaz. Çocuk anlatıcının iç dünyasını, pişmanlıklarını anlatan hikâye trajik bir sonla biter. Bu hikâye duygunun (pathos) ikna etme biçimi ile iç içe geçtiği en tipik örneklerden birisidir.

Ömer Seyfettin burada anlatı etiği açısından çocukluk dönemini odağa alarak toplumsal normlara uygun davranışı övmekte, doğru ve ahlaklı insan olmanın erdemlerini okura yansıtmaktadır. Yanlış hareketler, örneğin yalanın zararları, iftira etmenin kötülüğü okura aktarılır. Ve okura şu düşünce ideolojik kodlama biçiminde yansıtılır: “İnsanlar, kurallara uymalı, toplumsal düzene göre hareket etmelidirler. Yalan ve iftira kötüdür”.

Nefesim kesilecekti, bilmem neden, çok korktum. Dadaruh da şaşırdı. Kırılmış kaşağı meydana çıkınca, babam bunu kimin yaptığını sordu. Dadaruh:

- Bilmiyorum.

dedi. Babamın gözleri bana döndü, daha bir şey sormadan:

- Hasan dedim.

- Hasan mı?

-Evet, dün Dadaruh uyurken odaya girdi. Sandıktan aldı. Sonra yalağın taşında ezdi

- Niye Dadaruh’a haber vermedin?

-Uyuyordu.

-Çağır şunu bakayım.

-....

Çitin kapısından geçtim. Gölgeyi yoldan eve doğru koştum. Hasan’ı çağırdım. Zavallının bir şeyden haberi yoktu. Koşarak arkamdan geldi. Babam pek sertti. Bir bakışından ödümüz kopardı. Hasan’a dedi ki:

- Eğer yalan söylersen seni döverim!

- Söylemem.

- Pekâlâ, bu kaşağıyı niye kırdın?

Hasan, Dadaruh’un elinde duran alete şaşkın şaşkın baktı! Sonra sarı saçlı başını sarsarak:

- Ben kırmadım, dedi.

- Yalan söyleme, diyorum.

- Ben kırmadım.

Babam tekrar:

-Doğru söyle, darılmayacağım, yalan çok fenadır.

dedi. Hasan, inkârında inat etti. Babam hiddetlendi. Üzerine yürüdü,

“Utanmaz yalancı!” diye yüzüne bir tokat indirdi. Hasan avazı çıktığı kadar ağlamaya başladı. Babam Dadaruh’a,

- Götür bunu eve. Sakın bunu bir daha buraya sokma. Hep Pervin’le otursun!

diye haykırdı. Dadaruh, ağlayan kardeşimi kucağına aldı. Çitin karpısına doğru yürüdü.

Artık ahırda hep yalnız oynuyordum.

Hasan evde mahpustu. Yalan söylediği için babam yüzüne bile bakmıyordu. Annem geldikten sonra da affedilmedi. Fırsat düştükçe, “O yalancı” derdi. Hasan yediği tokat aklına geldikçe ağlamaya başlar, güç susardı. Zavallı anneciğim benim iftira atabileceğime hiç ihtimal vermiyordu.

- Acaba aptal Dadaruh, atlara ezdirmiş olmasın? derdi (Ömer Seyfettin 2020b: 377-379).

Anlatıcı bir yetişkin “ben” olarak geçmişe dönük içsel bir anlatım sergilemektedir. Ancak buradaki etik yönlendirme geçmişe yönelik değildir. Tam tersine yalan söyleme ve iftira etme örneği ile verilen ahlâkî değerler, geleceği en iyi biçimde inşa etmeye yönelik bir düşünce olarak verilir. Yine etik yönlendirme açısından dürüstlük bir değer olarak övülürken yalan ve iftira atma (yani suç) tam tersi biçimde yerilir. Ve anlatıda pişmanlık bir tema olarak işlenir.

Kendisini bir birey olarak iyi tanıyabilmiş ender kişilerden birisi olarak Ömer Seyfettin, bu kişilik özelliği ile hayata ve topluma tanıklık eden yapısıyla anlatıda özel bir anı yakalamayı bilir. “Kaşağı”da retorik strateji olarak ahlâkî güveni tam olarak yansıtabilmek amacıyla metninde çocuk ağzı ile konuşur. Anlatıdaki basit sözdizimi ve itiraf tonu özellikle seçilir, mükemmel biçimde kurgulanır ve bu tutum, okura ahlâkî açıdan güven verir.

Anlatı derin bir ideolojik kodlamayı da beraberinde getirir. Yazar bunu ikili bir anlatı katmanı ile okura yansıtır. Birinci anlatı katmanında “yalanın cezalandırılması” etik ders gibi görünür. Ancak yazar bu kadarı ile yetinmez. Metnin ikinci anlam katmanında baba otoritesi ve aile düzeninin işleyişi hakkında da ders vermeye devam eder. Yalan karşısında sessiz kalmayan baba, bir çocuk bile işlemiş olsa bu suçu kabullenmez. İnsanların küçük yaşta eğitilmesi gerektiği vurgusu yapılır. Baba otoritesi ve aile düzeninin meşrulaşmasını savunur. Böylece ataerki değerler yeniden üretilir. Hikâyenin sonunda okur ahlâk ve toplumsal düzenin anlatımı açısından kendisine ders çıkartmış olur.

Ömer Seyfettin, eğitim ve dinî bilgiler¹⁰ hakkındaki değerler aktarımını “İlk Namaz” hikâyesi üzerinden verir. Hikâyede yaşanan andan on beş yıl geriye gidilerek çocukluk dönemine ait bir anı anlatılmaktadır. Hikâyenin sonunda tekrar yaşanan ana dönülür. Bu zaman diliminde anne ve çocuk arasında yaşanan bir olay anımsanır. Bu anımsama sonucunda bir değişim ve dönüşüm yaşanmıştır. Hikâyenin başındaki anlatıcı kahraman ile hikâyenin sonundaki kişi aynı değildir.

Anlatıda, kurgu içerisinde ikinci bir kurgu daha yer alır. Şu an ile geçmiş iç içe geçirilir. Değişim bu zaman aralığında hatırlanan olaylarla yaşanır. Duygu ile mantık bir arada yürütülür. Bununla birlikte anlatıcı didaktik olmayan duygusal bir anlatım biçimini tercih eder. Ömer Seyfettin burada da etik bir yönlendirme yapmaktadır. Bir çocuğun annesi tarafından sabah namazına sevgi ve şefkatle kaldırılışı, sonrasında ona ilk olarak namaz kılmayı öğretişi anlatılır. Dini değerlerin emir biçiminde değil, yaşantı üzerinden aktarımının yapılması söz konusudur. Bu eğilim için yazarın seçtiği retorik strateji, sade, içten, hatta yer yer çocuksu bir duyarlılık ile anlatının yapısını kurma çabası ile ortaya çıkmaktadır.

Annem seccadeyi toplayarak bana uyuyup uyumayacağımı sordu, uyukum var mıydı, bunu bilmiyordum... Cevap vermedim.

- Haydi öyleyse, git kitabını getir, dersini dinleyelim.

- Peki.

Artık esmer ve duman gibi bir aydınlıkla tenevvür eden sofadan hızla geçtim. Odamın perdeleri biraz beyazlaşmış, küçük gece kandilinin yemyeşil gözleri sönererek siyah iki nokta gibi kalmış; sanki, geceleri kendisine bakarak uyuduğum bu kedi kafası ölmüş, terk-i hayat etmişti. Yazıhanemin üstünde açık duran kitabımı kaptım, annemin yanına koştum, hiç yanlışı çıkmadı.

Annem geceleri derdi ki:

- Yatmazdan evvel dersini üç defa oku, yavrum, uyurken melâikeler sana onu öğretir.

O melâikeler bu gece de uyukumda bana dersimi öğretmişlerdi. Annem müşfik aferinlerle saçlarımı okşadı ve:

- Daha mektebe çok vakit var, diye beni kendi yatağına yatırdı (Ömer Seyfettin 2020a: 74-75).

Anlatıda ideolojik kodlama ibadetin biçimsel yönünden çok, içsel anlamının

¹⁰ Ömer Seyfettin hikâyelerinde çocukluk dönemi ve din algısı için ayrı ayrı aşağıdaki makalelerden yararlanılmıştır: Durmuş 2020b: 109-128, Enginün 1991: 409-415, Geçgel ve Sarıçam 2011: 176-187.

ön plâna çıkartılması yönündedir. Hikâyede dinî ibadetler, insanî ve ahlâkî bir deneyim olarak temsil edilmektedir. Namaz kılma ile anne sevgisinin sıcaklığı arasında bağ kurulur. Anne şefkati çocuktaki dinî inancı besler.

Yazarın ilk dönem hikâyelerinden birisi olan “İlk Namaz”da dahi Ömer Seyfettin, hikâyede bireysel, toplumsal, millî, ahlâkî ... değerlerin aktarımı açısından bilinçli bir dünya görüşü ile bakış açısına sahip görünmektedir. Yazar sonrasında da pek çok hikâyesinde tıpkı burada olduğu gibi çocukluk hatıraları, askerlik yaşamı ve kişisel deneyimleri ile kurgu arasında bir ilişki kurmakta değerlerin aktarımı sırasında samimi ve ikna edici bir anlatı tutumunu benimsemektedir. Yazar burada dilin kullanımında çağın anlayışına uygun hareket eder ve ağır bir dil kullanır. Ancak duyguların aktarımı, sosyal yapı ve ideolojik donanımı aktarma konusundaki tavrı nettir ve bu duygusal ve düşünsel yapıyı estetik seviyeye ulaştırmış görünmektedir.

Bu çalışmada ele alınacak son örnek çocukluk ve masumiyet konusunda olacaktır. Bunun için örnek metin olarak “And” isimli hikâye seçilmiştir. Ömer Seyfettin hikâyesinde anlatı etiğini bir çocuğun doğruluk, dürüstlük, merhamet gibi değerlerle sınanması ile verir.

Küçük yaşta ant içen iki çocuğun hikâyesidir bu. Anlatıda kuduz bir köpek saldırısına uğrayan iki çocuk vardır. Birisi Mıstık diğeri anlatıcıdır ve bu iki çocuk kan kardeşler. Çocuklardan Mıstık aynı zamanda anlatıcı olan ant içtiği çocuğun önüne geçerek arkadaşını korur ama köpeğin saldırısına uğramaktan kurtulamaz. Bir süre sonra da ölür. Çocuk anlatıcı aradan yıllar geçse de bu olayı unutmaz. Metindeki anlatı etiği arkadaş olmanın anlam ve değerini vurgulama üzerine kurulmuştur. Sözünde durmak, arkadaşlık, dostu için fedakârlık yapmak bu etik değerlerdir.

Erken kalktığım açık, bulutsuz sabahlar, herkes gibi bana da çocukluğumu hatırlatır. Yâdımda ezeli ve mor bir fecr memleketi gibi kalan doğduğum yeri gözümün önüne getirmek isterim. Ve daima, farkında olmayarak sol elimin şehâdet parmağına bakarım. Birinci boğumun üstünde hâlâ beyaz çizgi şeklinde duran bir küçük yara izi, bence pek mukaddestir. Andı için ölen, hayatını mahveden kahraman kan kardeşimin, sıcak dudaklarını tekrar parmağımın ucunda duyar, beni kurtarmak için o kendisinden büyük, kudurmuş, iri ve kara çoban köpeğiyle pençeleşen aslan ve bahadır hayalini görürüm.

Ve kavmiyetimizden, hadsî (intuitif) Türklükten uzaklaştıkça daha müteaffin derinlerine yuvarlandığımız karanlık uçurumun, bu ahlâksızlık ve bozukluk, vefasızlık ve hodgâmlık, adilik ve miskinlik cehenneminin dibinde meyus ve sartlaşmış, kıvranırken saf ve nurdan mazi, kaybolmuş bir cennetin hakikatten uzak bir serabı hâlinde

karşımda açılır.... Beni müteselli ve mesut eder. Saatlerce Mıstık'ın hatırasıyla, bu muazzaz ve necip matemini eskiyip unutuldukça daha ziyade kıymeti artan tatlı ve mahzun acısıyla mütelemziz olurum.... (Ömer Seyfettin 2020a: 284-285).

Hikâyedeki ideolojik kodlama arkadaşlık gibi değerlerin doğruluğunu yansıtacak biçimde verilmektedir. Metindeki Tanrısal anlatıcı, çocukların davranışlarını yönlendiren ses konumundadır. Anlatıda iki katmanlı bir düzey yer almaktadır. Birinci anlatı katmanında olay aktarımı yer alırken diğer anlatı katmanında anlatıcının neredeyse sürekli olarak “sözünde dur”, “kardeşlik önemlidir”, “sadakat bir erdemdir” gibi etik değerleri yansıtan görüşleri hissedilir. Buradaki ideolojik kodlama, kolektif aidiyetin erken yaşta öğretilmesi üzerine temellenmiştir.

Bu örneklerden yola çıkıldığında ve Wayne C. Booth'un (2012) örtük yazar (implied author) kavramı açısından meseleye yaklaşıldığında Ömer Seyfettin'in örtük yazarının, genellikle öğretici ve otoriter bir konumda olduğu görülür. Yazar açıkça okuruna ahlâkî bir ders vermeyi hedefler. Öte yandan Ömer Seyfettin'in “etik söylemi”, aslında millî ideolojinin duygusal retorik olarak da kabul edilebilir. Şöyle ki, bu durum tek bir cümle ile söylenecek olunursa “doğru olanı yapmak, insanlığa, devlete ve millete sadık kalmak” şeklinde alımlanabilir. Dolayısıyla yazarın hikâyelerinde anlatı etiği, yazarın sorumluluğu, anlatıcının güvenilirliği ve okurun etik tepkisi arasında kurulan bir üçgen içerisinde konumlandırılabilir.

Örneklerden yola çıkılarak Ömer Seyfettin'in hikâyelerinde anlatı etiği şu şekilde işlediği görülür:

- a) Anlatıcı, ahlâkî doğruların temsilcisidir.
- b) Okur, anlatıcının yönlendirdiği bakış açısına uyar.

Bu durumda dürüstlük, görev, vatan sevgisi, kardeşlik gibi etik değerler, aynı zamanda ideolojik değerlerle birleşir.

Anlatı etiği, edebî metinlerin yalnızca estetik yapılarıyla değil, okurla kurdukları ahlâkî ilişki üzerinden de incelenmesi gerektiğini öne süren kuramsal bir yaklaşımdır. Wayne C. Booth'un (*Kurmacanın Retorikliği* 2012) öncülüğünü yaptığı bu anlayışa göre, her anlatı, “örtük yazar” aracılığıyla okuru belirli bir etik pozisyona davet eder. Anlatının dili, bakış açısı, anlatıcı seçimi ve olay örgüsü; okurun değer yargılarını şekillendiren birer retorik araç hâline gelir.

Bu bağlamda anlatı etiği, üç düzlemde işler:

1. Yazarın etik sorumluluğu (yazma sorumluluğu): Eseri üretirken ahlâkî ve toplumsal bir bilinçle hareket etme yükümlülüğü içerisinde. Yazar (ya da üretici), metne belirli anlamları kodlar.

2. Anlatıcının etik kimliği (güvenirlilik): Anlatının içinde doğruluk, güvenilirlik, empati veya yargı gibi unsurlarla okuru yönlendiren sestir. Bu aşamada anlatıcı güvenilir midir? Okuru nasıl konumlandırmaktadır?
3. Okurun etik tepkisi (özdeşleşme/mesafe): Metinde sunulan değerleri içselleştirme, sorgulama veya reddetme değil, etik düşünmenin estetik bir formu olarak konumlandırır. Okur metin içerisindeki anlamları kendi konumuna göre çözümler.
4. Dolayısıyla metin yalnızca ideolojik bir içerik taşımaz; aynı zamanda ideolojik okuma biçimlerini de yönlendirir. Anlatı, yalnızca ne anlatıldığıyla değil, nasıl anlatıldığıyla da ahlâkî değer taşır. Etik yönlendirme yazarın metninin doğru ya da yanlış olarak yönlendirmesi ile ilgilidir.

Bu durumda Ömer Seyfettin’in etik sorumluluğu yani eseri üretirken ahlâkî ve toplumsal bir bilinçle hareket etme yükümlülüğü; anlatıcının etik kimliği yani anlatının içinde doğruluk, güvenilirlik, empati veya yargı gibi unsurlarla okuru yönlendiren ses çok güçlüdür. Bu tavır karşısında okurun etik tepkisi, metinde sunulan değerleri içselleştirme, sorgulama veya reddetme biçiminde gelişir. Ömer Seyfettin hikâyesindeki söylem düzeyi, olayların aktarılış biçimi (üslup, ton, anlatım tekniği) hikâyenin duygusal ve ideolojik çerçevesini kurar. Böyle olunca da anlatıcının karakterlere ve olaylara ne kadar yakın/uzak olduğu (birinci tekil kişi, hâkim anlatıcı, örtük anlatıcı gibi) okurun empatisini, yargısını yönlendirir.

Ömer Seyfettin hikâyelerinde güçlü bir anlatıcı bulunmaktadır. Yazar bu anlatıcının bakışı ve diliyle sanatsal bir evren inşa eder. Onun kurguladığı bu anlatıcı, hikâyeyi temsil etmekle kalmaz, aynı zamanda yorumlar, sınırlar ve yönlendirir. Bu nedenle Ömer Seyfettin hikâyesindeki anlatıcıyı anlamak, hikâyenin ideolojik, etik ve estetik yapısını anlamak demektir.

Ömer Seyfettin metnin ardında doğrudan görünmeyen ama anlatının etik duruşunu, ideolojik yönelimini ve duygusal tonunu belirleyen konumunu anlatılarında asla bırakmaz. Anlatıcı, bu örtük yazarın “sözcüsü” gibidir. Öyleyse tekrar söylemek gerekirse Ömer Seyfettin’in “etik söylemi”, aslında millî ideolojinin duygusal retoriği olarak kabul edilebilir. Tıpkı “Kaşığı”nın ahlâkî otorite ve itiraf anlatısı, “Pembe İncili Kaftan”ın onur ve görev ahlâkî, “Ant”ın çocuklukta kardeşlik ve fedakârlık duygularının yaşanması, “Primo Türk Çocuğu”nda kimlik ve milliyet söylemi, “Kaşığı”da yetişkin “ben”, geçmişe dönük içsel anlatımı olması gibi.

Kaynaklar

- Aktaş, Atilla (2019). *Ömer Seyfettin'in Hikâyelerinde Türk Kimliği ve Milliyetçi Söylem*, Ankara: Ankara Üniversitesi Doktora Tezi.
- Alangu, Tahir (2010). *Ömer Seyfettin Ülkücü Bir Yazarın Romanı*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Aristoteles (2023). *Retorik*, (Çev. Mehmet H. Doğan), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Arslan, Nihayet ve Tolga Kavalcı (2019), “Wayne C. Booth’un Retorik Kuramı Bağlamında İhsan Oktay Anar’ın Amat Romanındaki Anlatıcının Bir Anlatı Kişisi Olarak İncelenmesi”, *Söylem Filoloji*, 4/1, s. 7-24.
- Baş, Münire Kevser (2019). “Ömer Seyfettin Kurgusunda İroni ile İnşa Edilen Ahlâkî Söylem: ‘Zeytin Ekmek’ Hikâyesi Örneği”, *Hece*, 265, Ocak, s. 202-209.
- Booth, Wayne C. (2012). *Kurmacanın Retoriği*. (Çev. Özde Duygu Gürkan), İstanbul: Metis Yayınları.
- Chatman, Seymour (2009). *Öykü ve Söylem: Filmde ve Kumacada Anlatı Yapısı*, Ankara: De Ki Yayınları.
- Cunbur, Müjgan (1992). “Ömer Seyfettin’in Hayatı ve Eserleri”, *Doğumun 100. Yılında Ömer Seyfettin*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, s. 1- 18.
- Demir, Ayşe (2019). “Mizahî Kahramanın Doğuşu: Ömer Seyfettin’in Efruz Bey’i”, *TEKE Uluslararası Türk ve Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, s/1, s. 392-404.
- Durmuş, Mitat (2020a). *Ömer Seyfettin’in Anlatılarında Kendilik Bilinci ve Öteki*, Erzurum: Fenomen Yayıncılık.
- Durmuş, Mitat (2020b). “Ömer Seyfettin Öyküsünde Din Duygusunun Değerlendirilişi ve Aktarımı”, *Ömer Seyfettin İçin*. (Ed. Nazım Hikmet Polat ve Filiz Ferhatoglu), İstanbul: Türk Ocakları Yayınları, s. 109-128.
- Enginün, inci (1984). “Ömer Seyfettin’in Hikâyelerinde Yabancılar”, *Doğumun 100. Yılında Ömer Seyfettin*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, s. 51-78. Enginün, İnci (1991). “Ömer Seyfettin ve Çocuklar”, *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*. İstanbul: Dergâh Yayınları, s. 409-415.
- Enginün, İnci (1992). “Ömer Seyfettin’in Hikâyeciliği”, *Doğumun 100. Yılında Ömer Seyfettin*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, s. 37-49.

- Geçgel, H. ve E. Sarıçam (2011). “Ömer Seyfettin’in Hikâyelerinde Çocuk ve Eğitim Teması”, *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4/2. S. 176-187.
- Huyugüzel, Ö. Faruk (2004). “Ömer Seyfettin’in İzmir Yılları ve Bu Devrede Verdiği Eserler”, *İzmir’de Edebiyat ve Fikir Hareketleri Üzerine Araştırmalar*, İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını.
- Karaca, Alaattin (2011). “Ömer Seyfettin’in Hikâyelerinde Balkanlar”, *Bir Dünya Yazarı Ömer Seyfettin Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, (Ed. Hüseyin Öztürk), İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, s. 76-93.
- Polat, Nâzım Hikmet (2016). “Ömer Seyfettin Hakkında”, *Ömer Seyfettin Bütün Nesirleri*. (Haz. Nâzım Hikmet Polat), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 19-115.
- Polat, Nâzım Hikmet ve Filiz Ferhatoğlu (2020). *Ömer Seyfettin İçin*, (Ed. Nazım Hikmet Polat ve Filiz Ferhatoğlu), İstanbul: Türk Ocakları Yayınları.
- Ömer Seyfettin (2020a). *Bütün Eserleri: Hikâyeler I*, (Haz. Hülya Argunşah), İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Ömer Seyfettin (2020b). *Bütün Eserleri: Hikâyeler II*, (Haz. Hülya Argunşah), İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Önertoy, Olcay (1992). “Ömer Seyfettin’in Milliyetçilik Düşüncesi”, *Doğumun 100. Yılında Ömer Seyfettin*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, s. 73-85.
- Özdemir, Serkan (2017). *Metinlerarasılık Yöntemi ve Ömer Seyfettin Hikâyeleri*, İstanbul: Dün Bugün Yarın Yayınları.
- Şengül, Abdullah (2006). “Ömer Seyfettin’de Milli Kültür ve Ulus Bilinci”, *Ömer Seyfettin’i Yeniden Okumak*, 85. Yılında Ömer Seyfettin’i Anma Toplantısı Bildiriler Kitabı, (Yay. Haz. Hülya Argunşah-Ayşe DEMİR), Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, s. 227-242.
- Tansel, Fevziye Abdullah (1992). “Ömer Seyfeddin’in Hayatı, İlk Eseri, Şiirleri”, *Doğumunun Yüzüncü Yılında Ömer Seyfettin*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 51-72.
- Tilbe, Ali (2021). “Ömer Seyfettin’in Primo Türk Çocuğu Adlı Öyküsünde Anlatısal Söylem”, *Çağını Kurgulayan Yazar: Ömer Seyfettin*, Çanakkale: Paradigma Akademi, s. 85-102.
- Topçu, Hayrunisa (2025). (Ed.) *Anlatıbilim Uygulamaları I. Anlatıcı, Anlatı Düzeyi*,

Odaklanma, Zaman, Mekân, Şiir, İstanbul: Çizgi Yayınları.

Yöntem, Ali Canip (2005). *Ömer Seyfettin (1884-1920) Hayatı, Karakteri, Edebiyatı, İdeali ve Eserlerinden Numuneler*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Yöntem, Ali Canip (2005). *Ali Canip Yöntem'in Yeni Türk Edebiyatı Üzerine Makaleleri*, (Haz. Ahmet Sevgi, Mustafa Özcan), Konya: Tablet Kitabevi.

